

Een bijdrage van Stichting Nationaal Landschapskundig Museum 'Telluris', H.A. Visscher

Een groot deel van de Vechtstreek met de polder Dorssewaard (U I d)

Landschapsvisueel kan het gebied worden gekenschetst als een zone polderland met de Vecht, veel grasland en een aantal bosrijke buitens.

De aardkundige gesteldheid

Verreweg het oudste landschapselement van de onderhavige streek is een kleine lage terreinverheffing in het oostelijk deel van de Polder Baambrugge. Deze terreinverheffing is het hoogste deel van een overigens door veen en rivierafzettingen bedekt geraakte rug, die zijn ontstaan dankte aan opstuwing van afzettingen door expanderend Skandinavisch landijs. Behalve ter plaatse van de genoemde kleine hoogte kreeg de ondergrond van de Vechtstreek pas de laatste duizenden jaren haar huidige kenmerken. Zoals de naam van het gebied reeds zal doen vermoeden, speelde de Vecht daarbij een belangrijke rol.

De Vecht was aanvankelijk een veenstroom, die ook kwelwater uit de Utrechtse Heuvelrug en overstromingswater van de Kromme Rijn afvoerde. Later ging zij echter permanent als zijtak van de Rijn fungeren. Er werd nu materiaal aangevoerd en voor het overgrote deel bij overstromingen afgezet.

Het door de Vecht aangevoerde materiaal bezonk voor een belangrijk deel bij haar bedding. Wanneer het rivierwater buiten de oevers trad, ondervond het spoedig namelijk zoveel wrijving, dat het transporterend vermogen ervan sterk verminderde en de in het water aanwezige gronddeeltjes gingen bezinken. Uiteraard gold dit met name voor het zwaardere materiaal. Door de sterke sedimentatie van relatief grove deeltjes langs de rivierbeddingen ontstonden daar min of meer zandige oeverwallen. Het systeem van de beide langs een rivier gevormde oeverwallen noemt men stroomrug. Een dergelijke rug bevindt zich behalve ter weerszijden van de Vecht ook tussen Loenen en Loenersloot. Het water van de Vecht stroomde vroeger namelijk voor een belangrijk deel via een andere bedding naar de Kromme Angstel en het Gein. Ten noorden van Vreeland werd langs de Vecht een kalkhoudende grond afgezet, die qua samenstelling enigermate de kenmerken vertoont van sedimenten, neergelegd in een getijdenmilieu. Vorming van een dergelijke grondsoort was langs de laaglandstromen van het Utrechts-Hollands veengebied slechts hier en daar mogelijk. Aan de vroegere invloed van getijden herinneren ook restanten van kreekjes in de polder Dorssewaard.

De Vecht loopt door een gebied waar de grote rivieren zich op hun weg naar zee over een aanzienlijke oppervlakte uitspreidden en het meeste van het materiaal dat ze transporteerden reeds hadden afgezet. Het gevolg was dat tussen de rivierarmen uitgestrekte moerassen voorkwamen, deze slechts zeer gedeeltelijk werden overslibd en dit dan nog in geringe mate gebeurde. Plantenresten konden er zich dan ook ophopen tot veen. Bovendien bleef hiervan veel bewaard. Waar het veen overstromd raakte, werd het namelijk slechts zeer plaatselijk weggeslagen en veelal alleen door wat fijn materiaal overdekt.

De rivieren bewerkstelligden wel dat min of meer voedselrijk water een eind de veengebieden binnendrong. Onder invloed van dit infiltrerende water kon op een deel van de venen bos groeien. Het is dus voornamelijk bosveen, dat onder en bij de rivierafzettingen wordt gevonden.

Verder oostwaarts werd het veen echter opgebouwd uit restanten van een armelijker zegge-, bladmos- of veenmosvegetatie. Dit veen bleek tot turf gedroogd een zeer geschikte brandstof.

Na een verkaveling van het land tot lange smalle percelen is het dan ook grotendeels weggegraven. Daarbij werd het veen op in de lengterichting van de percelen uitgespaarde stroken land, de zogenaamde ribben, te drogen gelegd.

Door de uitvening van de langgerekte kavels van het cultuurland ontstonden rechthoekige plassen, die trek- of petgaten worden genoemd. Waar de ertussen uitgespaarde ribben later door golfslag verdwenen, groeiden de petgaten aaneen tot grotere plassen, terwijl ze overigens gingen verlanden.

De ondergrond van de plassen wordt gevormd door restanten van de veenlaag, organische afvalstoffen en niet voor de turfbereiding geschikt materiaal van de bovengrond, dat bij uitvening in het water werd geworpen. Deze grond rust op zand, dat hier tegen het eind van de laatste ijstijd door smeltwater en de wind werd afgezet.

Aan de rand van het omliggende gebied is een van de plassen weer drooggemaakt. De in de ondergrond van de droogmakerij aanwezige zandgrond bleek mede door sterke kwel echter weinig geschikt voor de landbouw.

De aardkundige betekenis

Van de onderhavige zone houden de geowaarden vooral verband met haar ligging op de overgang van het gebied waar de grote rivieren een uitgestrekte aaneengesloten oppervlakte geregeld met zand en klei overdekten, naar het westelijk daarvan gelegen areaal waar veenvorming de belangrijkste geologische rol speelde en de sedimentatie door de grote rivieren op de meeste plaatsen van slechts weinig betekenis was. Speciale vermelding verdienen daarbij:

- de in het landschap goed zichtbare lage rug tussen Loenen en Loenersloot, die ons er aan herinnert dat de Vecht eens in verbinding stond met de Kromme Angstel,
- de kreekrestanten van de polder Dorssewaard, die ons tonen dat de Vechtstreek noordelijk van Vreeland de invloed van getijden heeft ondergaan en
- de in het oosten van de Polder Baambrugge juist boven het veen en de rivierafzettingen uitstekende kruin van een oude, door landijs gevormde hoogte.

Enkele zones bij Kockengen, Kanis en Kamerik (U I fg)

Het betreft:

- een zone westelijk van Kanis en Kamerik (U I f) en
- een zone in de polders (Groot en Klein Oud Aa, Spengen, Kockengen en Portengen) (U I g)

Het zijn in poldergrasland met grote strookvormige kavels gelegen gordels waar enig microrelief wordt aangetroffen.

In de onderhavige zones liepen riviertjes door laag gelegen gebieden met een venige bodem. De stroompjes zetten in en bij hun bedding wat klei af. Bovendien werden de zones later plaatselijk door overstromingswater van de grote rivieren Vecht en Oude Rijn met wat slib overdekt.

Sedert het land wordt ontwaterd is de klei iets ingeklonken. Het op enige afstand van de riviertjes aanwezige veen was echter veel sterker onderhevig aan klink. Als gevolg van deze ontwikkeling kwamen de overslibde afzettingen van de riviertjes relatief hoog te liggen. De ruggen die aldus ontstonden zijn echter weer hier en daar afgegraven. Niettemin demonstreren zowel het relief als de bodemgesteldheid van de onderhavige zones nog vrij duidelijk, dat er riviertjes stroomden en welke invloed hun aanwezigheid en latere ontwatering successievelijk op de evolutie van laag gelegen veengebieden uitoefenden.

Water- en natuurrijk gebied bij de grote Vechtplassen (U I rs)

In het gebied vinden we zowel grasland als min of meer strookvormige plassen en moerassen, waar plaatselijk houtgewas staat.

De aardkundige gesteldheid

Het gaat hier om gebieden van een zone waar strookvormige kavels zodanig werden uitgeveend, dat door smalle kaden van elkaar gescheiden, rechthoekige plassen ontstonden. De plassen groeiden door afslag gedeeltelijk aaneen. Intussen gingen ze plaatselijk echter ook verlanden. Er werd in die gebieden dus opnieuw veenvorming mogelijk.

Bij de thans in diverse stadia verkerende verlanding speelt riet spoedig een belangrijke rol. In beschutte milieus vormen zich echter drijvende massa's plantenresten, waarbij riet pas later optreedt. Waar het riet niet (geregeld) werd gemaaid kon na betrekkelijk korte tijd een elzenbroek ontstaan.

Naarmate de bodem van de weer verlande terreingedeelten verder door plantenresten werd opgehoogd, verloor hij meer en meer haar contact met het voedselrijke grondwater. De bodem ging dan verzuren, wat in de begroeiing tot uiting komt.

Met de laagveenmoerassen van Noordwest Overijssel heeft het Vechtplassengebied gemeen, dat er ook plekken voorkomen, waar water toevloeit uit hoger gelegen zandgronden. Behalve voedselarm is dit kwelwater rijk aan ijzerverbindingen, die de in het water opgeloste fosfaten binden en neerslaan. In het ondiepe water van het kwelmilieu vallen met name de waterviolier en het kransvederkruid op, terwijl holpijp, padderus en galigaan er bij de verlanding een belangrijke rol kunnen spelen.

Bij het voortgaan van de verlanding ontstaan in het kwelwatermilieu veenbodems, die bij het betreden in een golvende beweging geraken en trilveen worden genoemd. Kenmerkend voor deze trilvenen is onder andere de ronde zegge, die wordt vergezeld door twee zeldame planten, namelijk het slank wollegras en de orchidee sturmia, terwijl bijvoorbeeld ook het moeraskartelblad en een groot aantal mossoorten in dit milieu voorkomen.

De plantengemeenschap van het trilveen behoort met die van het kalkrijke duinberkenbos tot de soortenrijkste van ons land: Er kunnen zelfs op een kleine oppervlakte meer dan zeventig soorten in worden aangetroffen.

Naarmate de trilvenen verouderen, wordt de bodem ervan zuurder. De vegetatie van het trilveen krijgt dan meer het karakter van een veenmosrijke rietbegroeiing.

De hoge zandgronden waaruit het kwelwater afkomstig is, bevinden zich voornamelijk ten oosten van het complex gebieden. Ze komen echter ook binnen de omlijningen voor. Ze manifesteren zich dan als kleine lage ruggen, die hoofdzakelijk nnw-zzo of zw-no georiënteerd zijn. We vinden ze vooral bij Nieuw Loosdrecht en Westbroek.

De ruggen maken deel uit van een pakket zandige afzettingen, dat gedurende de nu tienduizend jaar achter ons liggende laatste ijstijd door van ijs of sneeuw afkomstig smeltwater en de wind werd gevormd. Daarbij worden de zich als ruggetjes manifesterende relatief hooggelegen delen van dit pakket over het algemeen als windafzettingen beschouwd.

De aardkundige betekenis

Het oostelijk deel van het complex gebieden kan onder meer aardkundige betekenis worden toegekend, doordat het reliëf en de bodemgesteldheid er in hun onderlinge samenhang vrij veel informatie verschaffen over de geo(morfo)logische ontwikkeling van deze omgeving gedurende de tienduizend jaar achter ons liggende, laatste ijstijd. Speciale aandacht verdient dat de oude zandige ruggetjes vooral nnw-zzo en overigens hoofdzakelijk ongeveer zw-no georiënteerd zijn.

Voor het overige zijn de onderhavige gebieden van geowaarde, doordat er na het weggraven van veen weer vorming van die grondsoort mogelijk werd. Daarbij draagt sterk tot de aardkundige betekenis bij, dat de als verlanding van ondiepe plassen beginnende, nieuwe veenvorming in diverse stadia verkeert en duidelijk werd beïnvloed door de wind, waterbeweging en voedselrijkdom van het water.

Kastelen, buitens, vestingen en molens bij de Vecht

Oude buitenplaatsen vindt men vooral op de enigszins zandige delen van de afzettingen, die de Vecht en andere stroompjes langs hun beddingen vormden. Verder oostwaarts liggen de buitens echter aan de rand van het Gooise Heuvelland.

De vestingwerken langs de Vecht maakten deel uit van de 17de-eeuwse Nieuwe Hollandse Waterlinie.

1. rivier, bij het cijfer de Vecht,
2. complex plassen,
3. kust van het IJsselmeer,
4. spoorlijn,
5. Amsterdam-Rijnkanaal,
6. autosnelweg,

o kasteel of buiten,
 v. vesting,
 m. molen.

- Azo Amsterdam-zuidoost (Bijlmermeer e.a.),
 A Abcoude (links) of Ankeveen (rechts),
 B Baambrugge (boven) of Breukelen (onder),
 D Driemond,
 G 's Graveland,
 L Loenen (midden), Loenersloot (links) of Nieuw Loosdrecht (rechts),
 M Maarssen (onder), Muiden (bovenmidden) of Muiderberg (bovenrechts),
 N Nederhorst den Berg (rechts), Nieuwer Ter Aa (links) of Nigtevecht (boven),
 O Overneer,
 T Tienhoven,
 U Utrecht,
 V Vreeland,
 W Weesp (boven) of Westbroek (onder),
 Z Oud Zuilen.